

Pázmány Law Working Papers
2020/15

Liktor Zoltán Attila

Mégis csak egy család a kettő?

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Pázmány Péter Catholic University Budapest
<http://www.plwp.jak.ppke.hu/>

Mégiscsak egy család a kettő?

A Habsburg-ház „két ágának” egysége a 16. század derekán a családi egyezségek és végrendeletek tükrében – és ennek jelentősége a magyar alkotmánytörténet szemszögéből¹

LIKTOR Zoltán Attila

„A legfőbb és legbiztosabb barátság, amelyet bírnod kell az az öcsémhez, a római királyhoz és fiaihoz, az unokaöcsémhez kössék”

(V. Károly császár fiához, 1548)

I. Bevezetés

A *Corpus Juris* 16–17. századi törvényeit lapozva több olyan rendelkezést is találhatunk, amelynek közvetlen spanyol vonatkozása van, de a hazai alkotmány- és jogtörténetírás eddig nem sok figyelmet szentelt neki, a Habsburg-magyar kapcsolatokat kizárólag a Magyarország–Bécs viszonylatban értelmezi ezen időszakot illetően. A Habsburg-ház vonatkozó korszakának kutatása – azon belül is különösen a Madrid és Bécs közötti együttműködés feltárása – az utóbbi év(tized)ekben új lendületet vett,² amelybe a magyarországi történetírás is bekapcsolódott.³ A birodalmi-spanyol kapcsolatok vizsgálata mellett – és ennek hazai szemszögéből van jelentősége leginkább – a Habsburg-magyar viszony át- és újraértékelése is „napirenden van”. A Pálffy Géza vezette „Lendület” Szent Korona Kutatócsoportnak – egyéb kutatóhelyek mellett – kiemelt szerepe van abban, hogy le lehessen számolni a „Bécs gyarmata voltunk” általános (hamis) képpel – „Nyugat-Magyarországot a két Habsburg csak ütköző területnek tekintette”⁴ –, e terén már számos új eredményt mutatott fel a historiográfia.⁵ Sőt, a korszakkal foglalkozó (hazai) történészek a Habsburg-magyar viszonyt már nemcsak Bécs, hanem az egész uralkodóház kapcsolatrendszerében vizsgálják⁶ és illesztik azt be a „két ág” közötti

¹ Ez a tanulmány „AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-20-4 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.”

² Kiemelendő közülük is elsősorban: José MARTÍNEZ MILLÁN y Rubén GONZALEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Madrid, Ediciones Polifemo, 2011.

³ Budapesten 2016-ban rendezték meg első alkalommal a spanyol-magyar történeztalálkozót, amely kifejezetten a 16–17. századi kapcsolatokkal foglalkozott <https://tti.btk.mta.hu/lendulet/szent-korona/2204-beszamolo-aspanyol-magyar-torteneszkonferenciarol-2.html> (2020. 10. 06.).

⁴ SZÁNTÓ Imre: *Magyarország nemzetközi helyzete Mohács után*. Szeged, 1975.

⁵ DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba (szerk.): *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés*. Sopron-Budapest, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – MTA BTK TTI, 2014., DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba – PÁLFFY Géza (szerk.): *Amikor Sopronra figyelt Európa – Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*. Sopron-Budapest, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – MTA BTK TTI, 2020.

⁶ KÖRÖSI Zoltán: *V. Károly és Magyarország (1526–1539)*. Budapest, Századvég Kiadó, 2008., MONOSTORI Tibor: *A Magyar Királyság helye az Ausztriai Ház országai között az európai spanyol hegemonia korában (1558–1648)*. *Századok* 143. évf. 2009/5. 1023–1062.

együttműködés keretébe.⁷ Ezen elv mentén jelen tanulmányban a dinasztia „két ágának” (magán)jogi egységével, és részben politikai együttműködésének elsősorban magyar szemszögből való jelentőségével, illetve annak az egyezségrendszernek a kialakulásával (1548–1551) és okaival foglalkozom, amely okok a 16–17. században egyaránt meglehetősen állandóságot mutatnak a tekintetben, hogy alappal tekinthessük (jogilag) egységesnek az uralkodócsaládot. Még akkor is, ha számos tekintetben ezt az egységet komoly politikai-gazdasági érdekütközések és törésvonalak metszették át. Mindez azonban a rendelkezésre álló és elérhető források (Károly császár 1548-ban írott politikai végrendelete (*Instrucciones*), Miksa főherceg és Mária infánsnő házassági szerződésének a császár és Ferdinánd által megkötött feltételei (1548), továbbá a főhercegi pár spanyolországi kormányzói kinevezése (1548), illetve a nekik adott iránymutatások, a császári korona „sorsáról” 1551-ben megkötött családi egyezség, valamint magának Károly császárnak 1554-ben kelt végrendelete) ellenére sem keltette fel – legalább is legjobb tudomásom szerint – a hazai jogtörténetírás figyelmét. Szükséges megjegyezni, hogy ebben a dolgozatban nem magával a főhercegi pár spanyolországi kormányzói tevékenységével, nem is a politika- vagy hadtörténettel, hanem sokkal inkább a „két ág” közötti egyezségrendszerből, illetve az előbb felsorolt dokumentumokból levonható jogi relevanciákkal, és azoknak részben a magyar(országi) vonatkozásaival, jelentőségének vizsgálatával foglalkozom elsősorban. Számba véve ugyanakkor azokat a tényezőket is, amelyek a két ág közötti összeköttetést állandóvá tették annak ellenére is, hogy az eltérő politikai-katonai érdekek adott esetben – a szóban forgó két évszázad során számos alkalommal – éket vertek Bécs és Madrid közé.

II. Egy dinasztia – két birodalom

A 16. század első felében az a sajátos történelmi helyzet állott elő, hogy a spanyol királyságok és a Közép-Európában kialakuló Habsburg Monarchia egyazon uralkodócsalád, az Ausztriai-ház uralma alá került. A (jog)történetírás leginkább *Monarquía Hispánica* vagy *Monarquía Católica* néven ismeri azt a 16–17. századi államkonglomerátumot, amelyet a Habsburgok a Katolikus Királyoktól – házasságpolitikájuk következtében⁸ – a 16. század elején a sajátos spanyol (kasztíliai) trónöröklési jogrendnek köszönhetően örökölték.⁹ A spanyol uralkodók hitbizományként (*mayorazgo*) fogták fel országaikat, a testamentumaikban bevett szöfordulat, a „*señor natural*” („természetes úr”) valamint a „*propietario de los dichos mis Reynos, Estados, y Señoríos*” („fentnevezett országoknak, államoknak, uradalmaknak tulajdonosa”) is

⁷ Lásd például Peter RAUSCHER: Carlos V, Fernando I y la ayuda del Sacro Imperio contra los turcos. Dinero, religión y defensa de la Cristiandad. In: [JOSÉ MARTÍNEZ MILLÁN](#) (ed.): [Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa \(1530–1558\)](#). 2001. 4. 363–384., István SZÁSZDI LEÓN-BORJA: Spanyol segítség a török elleni harcban: Adalékok a spanyol-magyar katonai kapcsolatok 16. századi történetéhez = Castilian Support in the Fight against the Turks: Contributions to the History of the Military Relations between Spain and Hungary in the 16th Century. *Világtörténet* 9. évf. 2019/2. 219–233.

⁸ Enrique CANTERA MONTENEGRO: La política de alianzas matrimoniales de los Reyes Católicos. *Los reinos hispánicos ante la Edad Moderna* 1. (1995) 465–502., Friedrich EDELMAYER: ¿Descubrimiento o encuentro? Maximiliano I y los Reyes Católicos. In: [Luis Antonio Ribot García](#) y [Adolfo Carrasco Martínez](#) y [Luis Adao da Fonseca](#) (ed.): [El Tratado de Tordesillas y su época I](#). (1995) 217–226., Hermann WIESFLECKER: Maximilian I. und die habsburgisch-spanischen Heirats- und Bündnisverträge von 1495/96. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 67. (1959) 1–52.

⁹ José Luis BETRÁN MOYA: La llegada de los Austrias al trono. In: Ricardo GARCIA CÁRCCEL (ed.): *Historia de España siglos XVI y XVII: La España de los Austrias*. Madrid, 2003. 41–110.

A Habsburgok jogára álló területek (16. század első fele)

ezt bizonyítja.¹⁰ Ennek szellemében tehát a hatalmas (Burgund-Trastámara-Habsburg) családi örökséget Károly főherceg-infáns egyedül kapta,¹¹ amihez később apai nagyapja, Habsburg Miksa császár (†1519) után a francia királlyal szemben – választási küzdelemben – a császári koronát is megszerezte (1520).¹² Károly császár a következő worms-i birodalmi gyűlésen (1521) öccsének, Ferdinándnak – elsősorban politikai okok miatt – átengedte az osztrák örökös tartományokat,¹³ nem csak a német

birodalmi ügyek miatt, hanem a Jagellókkal való kapcsolatok megerősítése miatt is, a Miksa császár által kötött bécsi szerződést (1515) beteljesítendő.¹⁴ A Habsburgok korábban Hunyadi Mátyással¹⁵ és a Jagellókkal¹⁶ is kötöttek különböző öröklési (magánjogi) szerződéseket a magyar trón öröklését illetően, bár ezek közjogi erőt sohasem nyertek, hiszen azokat a magyar országgyűlés soha nem cikkelyezte be. Ferdinánd – a dinasztia régi igényét beváltandó – Mohácsot (1526) követően választás útján a cseh- és a magyar koronát is megszerezte. A dinasztia burgundi-spanyol kötődésének abban van jelentősége a hazai alkotmány- és jogtörténet szemszögéből, hogy Mohácsot követően Habsburg Ferdinánd ennek mintájára szervezte meg a Habsburg Monarchiát is Közép-Európában,¹⁷ különösen a központi

¹⁰ Enrique SAN MIGUEL PÉREZ: España y sus Coronas. Un concepto político en las últimas voluntades de los Austrias hispánicos. *Cuadernos de Historia de Derecho* 3. (1996) 253–270.

¹¹ Aragóniai Ferdinánd a spanyolhonban nevelkedett unokáját Ferdinándot akarta utódjául (1515) majd nem sokkal halála előtt megváltoztatva végrendeletét, és Károlyt jelölte örökösének (1516) lásd: Alfredo FLORISTÁN IMÍZCOZ: Fernando de Austria y la problemática herencia de los reinos hispánicos (1503–1518). In: Alfredo ALVAR: *Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564*. Madrid, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales (SECC), 2004. 183–204.

¹² José MARTINEZ MILLÁN – Manuel RIVERO RODRÍGUEZ – Henar PIZARRO LLÓRENTE: Las repercusiones diplomáticas de la elección imperial. In: José MARTINEZ MILLÁN (ed.): *La corte de Carlos V*. Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Vol 1. Tomo 1. (2000) 261–282. 261. „Aunque desde finales de 1516, diversos electores mostraron su apoyo al rey francés, el dinero de Carlos V hizo que la mayor parte de ellos cambiasen su voto. En consecuencia, el 22 de octubre de 1520, Carlos de Habsburgo era coronado rey de Romanos. Dos días después, León X le concedía el título de «Emperador Romano electo», después de intensas negociaciones de los embajadores hispanos (Jerónimo de Vich y Luis Carroz) en Roma”.

¹³ E. KOVÁCS Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526). *Történelmi Szemle* XLV. (2003) 1–2:25–44.

¹⁴ HERMANN Zsuzsanna: *Az 1515. évi Habsburg-Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961.

¹⁵ BARISKA István: II. Pius és az 1463. évi békeszerződés. *Vasi Szemle* 62. (2008) 4:423–438.

¹⁶ Hermann WIESFLECKER: Das Erste Ungarn-Unternehmen Maximilians I. und der *Preßburger Vertrag* (1490/91). In: *Südost-Forschungen* 18. (1959) 26–75., *de újabban lásd*: NEUMANN Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Első közlemény.) *Századok* 144. (2010) 2:335–372., NEUMANN Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Második közlemény.) *Századok* 145. (2011) 2:293–347.

¹⁷ PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015.

kormányzat átalakítását,¹⁸ az államfelfogásuk azonban élesen szembement a magyar szent korona-tannal. Ebből fakadtak aztán azok a közjogi-politikai konfliktusok, amelyek a politikai gyakorlatban, a nádori méltóság, az országgyűlés, a magyar és a bécsi birodalmi kormányzervek közötti kapcsolatok tekintetében, a pénz- és hadügyi igazgatás, vagy épp a határvédelem kérdésében éles súrlódásokat okoztak a király és a rendek között a Magyar Királyságban.¹⁹ Nem is beszélve a trónbetöltés rendje konfliktusokról az udvar és a magyar rendek között, ezzel már korábban foglalkoztam.²⁰

A dinasztia megjelölésének fogalmi problémáira Monostori Tibor hívja fel a figyelmet:

„a Casa de Austria alapjelentésében nem a bécsi Habsburgok spanyol (vagy latin) elnevezése, és nem a spanyol Habsburgok önmagukra utaló jelölése, vagy az egyik spanyol uralkodóház eredetére vonatkozó jelző (bár gyakran ilyen értelemben is használják), hanem a Habsburg-uralkodóház egészét jelöli spanyol nyelven. Hasonlóképpen, a Haus Österreich, az Erzhaus Österreich és az Ausztriai Ház fogalmak sem elsősorban a Habsburg-dinasztia osztrák ágát jelölik, bár gyakran ilyen értelemben is használják, hanem alapjelentésükben a dinasztia egészét német és magyar nyelven”.²¹

A hazai és nemzetközi jogtörténeti irodalomban gyakorlatilag mai napig szélesebb körben elterjedt álláspont, hogy a dinasztia a 16. században kettévált egy ún. „spanyol” és egy ún. „osztrák” ágra. Abban valamelyest megoszlik az álláspont, hogy ez a felosztási folyamat mikor zajlott le, az egyik az 1521/22-es osztozkodást tekinti annak, mint például a századforduló nagy jogtudósa, Csekey István:

„Károly a spanyol és a burgundi majorátusoknak lett a feje, az osztrák birtokok tekintetében pedig lemondott öccsének, Ferdinándnak javára, de fenntartva ennek ága megszakadása esetére az öröklés jogát. Az ausztriai ház ezáltal két külön, egymástól teljesen független, önálló ausztriai és spanyol ágra vált szét”.²²

Míg a másik megközelítés – a nemzetközi irodalom egy jelentősebb részében ma már sokkal inkább ez az elfogadottabb, például az V. Károly születésének 500. évfordulójára rendezett

A bécsi Hofburg híres svájci kapuja Habsburg Ferdinánd titulátúrájával (1552)

¹⁸ EMBER Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivaltörténet 1. Budapest, 1946.

¹⁹ PÁLFFY Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle* XXXVIII (1996) 2-3:163–217., PÁLFFY Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39. (1997) 2:257–288., KENYERES István – PÁLFFY Géza: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság had- és pénzügyigazgatásának fejlődése a 16–17. században. *Századok* 152. (2018) 5:1033–1076.

²⁰ LIKTOR Zoltán Attila: A trónbetöltés rendje a Magyar Királyságban a XVI–XVII. században az Oñate-egyezség (1617) tükrében. *Iustum Aequum Salutare* XVI. (2020) 1:163–192.

²¹ MONOSTORI i. m. (2009) 1029.

²² CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*. Budapest, Athenaeum, 1917. 108.

konferencia emlékkötetében José Martínez Millán – sokkal inkább az 1547 és 1556 közötti folyamatot vallja ennek.²³

Ha a család „két ága” – a *senior* „spanyol” és a *junior* „osztrák” – közötti (magán)jogi kapcsolatokat vizsgáljuk, kevésbé tűnik védhetőnek ez az éles kettéválasztás. Ez arra vezethető vissza az irodalomban – meglátásom szerint –, hogy nem történik meg a distinkció a közjogi-államközi kapcsolatok és az uralkodócsalád belső-, magán(jogi) viszonyai között. Való igaz, ezek sokszor (látszólag) átfedést mutatnak egymással. A Német-római Császárság és a spanyol-burgund államkonglomerátum Habsburg Károly főherceg-infáns személyében (perszonális unió keretében) „egyesült” csak, reálisan, intézményileg soha. Még akkor is igaz ez, ha politikailag a *Monarquía Universalis* eszméje állott Károly politikai filozófiájának középpontjában, ennek közjogi vetülete nem volt. Az osztrák örökös tartományok átengedése

A dinasztia saját lovagrendje, az Aranygyapjas rend jelvénye

Károly részéről Ferdinándnak és utódainak pedig nincs összefüggésben a Spanyol Monarchiával, mivel azokat Károly nagyapjától, Miksa császártól, mint osztrák főhercegtől örökölte. Abban persze már van kapcsolat, hogy a családon belül az 1522-es *pactum mutue successionis* biztosította a *senior*-ág jogát az osztrák tartományok, a törvény illetve a spanyol uralkodók végrendelete pedig a *junior*-ágot a Spanyol Monarchia öröklésében, de ez nemzetközi jogi értelemben nem érintette a két entitás függetlenségét. Azt is mondhatnánk, hogy a dinasztia magánjogi egysége „átívelt” a közjogi-államközi kapcsolatok felett. Ezek az osztozkodások tehát nem bontották meg a Ház (magán)jogi egységét, a dinasztia tagjai által a 16–17.

században is bevett szófordulatok („*Nuestra Augustísima Casa de Austria*”, „*toda la Casa de Austria*”, „*la Casa común*” etc.) rendre ezt az összetartozást hangsúlyozzák. Mária özvegy császárné végrendeletében (1589) a spanyol királyt és a főhercegeket is arra hívta fel, hogy azt a szoros összetartozást, amely a Házban addig megvolt, továbbra is tartsák meg, és erősítsék,²⁴ és később Margit spanyol királyné testamentumában (1611) is erre intette urát, és a Ház főhercegeit.²⁵ Igaz, hogy a császár a korabeli felfogás szerint az államközi kapcsolatok

²³ José MARTINEZ MILLÁN: La sucesión en el Imperio y el reajuste de los intereses religiosos y dinásticos. In: José MARTINEZ MILLÁN (ed.): *La corte de Carlos V*. Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Vol 1. Tomo 2. (2000) 267–277.

²⁴ Diego PERALTA – Antonio MARÍN – Juan de ZUÑIGA (ed.): *Coleccion de los Tratados de Paz, Alianza, Neutralidad, Garantia, Proteccion, Treuga, Mediacion, Acesion, Reglamento de Limites, Comercio Navegacion, etc. hechos por los Pueblos, Reyes, y Príncipes de España*. Madrid, [a továbbiakban CDTDP.] 1740. A sorozat kiadására 1727–1756 között került sor, az évszámot mindig feltüntettem. Reynado de Phelipe III. Parte II. Tratado de Oñate. (1740) Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte I. 114. „ultimamente les suplico, y encomiendo, que la amistad, que hasta ahora ha habido en Nuestra Casa, vaya siempre creziendo, y nunca disminuyendo”.

²⁵ CDTDP. *op. cit.* (1740) Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte II. 16. „Asimismo, aunque no es necesario; todavia por lo mucho que debo al Rey mi Señor y a la Serenisima Archiduquesa mi Madre, y a mis hermanos, y a toda la Casa de Austria, encomiendo muy entrañablemente al Rey mi Señor la caridad y amistad comenzada, y continuada hasta hoy dia con la dicha mi Madre, y hermanos, que son tan siervos de su Magestad, y con todos los demás de la Casa de Austria, para que por medio de esta union y amistad, se continue tambien para siempre la gran bendicion, que Dios nuestro Señor para bien de la Christiandad, ante todas, a esta bendita Casa ha dado; y esperamos, que de aqui adelante le dará”.

tekintetében felette állott a keresztény világ uralkodóinak, a család feje azonban a *senior*-ág mindenkori uralkodója volt, a 17. század elején kötött családi egyezségben III. Fülöp spanyol király ezt *expressis verbis* is kihangsúlyozza: „Az Ausztriai-ház, amelynek fősége engem illet, amint az ismeretes” („*la Casa de Austria, de quien Yo tengo la primogenitura, y mayoría, como es notorio*”). Ezt csak még látványosabbá teszi az a tény, hogy az Aranygyapjas rend – amelyet a Habsburgok a burgundi örökséggel együtt szereztek meg²⁶ – nagymesteri tisztét a *senior*-ág mindenkori feje viselte, azok a főhercegek és magyar arisztokraták akik a 16–17. század folyamán megkapták a rendet, tőle kapták. Ennek a szoros összetartozásnak egyik szimbóluma Miksa főherceg és Mária infánsnő frigye (1548) is, amely különben éppen erre az ún. „felosztási időszakra” esik.

A spanyol földön született és nevelkedett „osztrák” I. Ferdinándtól leszármazó „osztrák ág” is inkább volt „spanyol”, mint „német”.²⁷ Az egész 16–17. század során a „spanyol ágban” nincs egyetlen uralkodó sem, akinek valamelyik szülője, vagy házastársa ne lett volna osztrák főherceg, vagy főhercegnő, és az „osztrák ágban” sem találunk olyan uralkodót (II. Ferdinánd kivételével), akinek vagy az anyja, vagy valamelyik házastársa ne lett volna spanyol infánsnő. Ezért tartom helytállóbbnak a „spanyol” és az „osztrák” jelzők használata helyett a „*senior*” és a „*junior*” meghatározást, mivel hűebben visszaadják a valóságot és kifejezik azt, hogy a dinasztia maga inkább egységesebb volt, mint megosztott. A spanyol (eredetileg burgund) etikett 16. századi meghonosítása a bécsi udvarban,²⁸ az elterjedő spanyol divat és spanyolos

Habsburg Mária infánsnő, Miksa főherceggel együtt spanyolországi társzűkormányzó, később magyar- és cseh királyné, római császárné (1528–1603) Antonio Moro festményén (1551)

²⁶ A rend tagjainak listáját lásd: Julian de Pinedo y Salazar: *Historia de la insigne orden del toyon de oro*. Madrid, 1787. 106. [Maximiliano] „fue jurado y reconocido por Xefe y Gran Maestre de ella, como marido y conjunta persona de la Duquesa María de Borgoña”.

²⁷ Peer SCHMIDT: ["Infans sum Hispaniarum"](#): la difícil germanización de Fernando I. In: Alfredo ALVAR: *Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564*. Madrid, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales (SECC), 2004. 273–286.

²⁸ Jeroen DUINDAM: El legado borgoñón en la vida cortesana de los Habsburgo austriacos. In: [Krista DE JONGE](#) y [Bernardo José GARCÍA GARCÍA](#) y [Alicia ESTEBAN ESTRÍNGANA](#) (ed.): [El legado de Borgoña. Fiesta y ceremonia cortesana en la Europa de los Austrias \(1454–1648\)](#). Madrid, 2010. 35–58.

öltözködés,²⁹ a spanyol infánsnők kísérete,³⁰ valamint a császári udvarban a diplomácia területén betöltött szerepük³¹ mind a „két ág” egybetartozását és 16–17. századi spanyol-burgundi jellegét erősítették. Csak zárójelben teszem hozzá – és ezt csak még inkább aláhúzza az a tény –, hogy 16. századi Habsburg uralkodóink (Ferdinánd, Miksa, Rudolf) mindegyike (hosszú) éveket töltött a spanyol udvarban azt megelőzően, hogy nálunk trónra került volna. Igaz, hogy az osztrák rokonságban egy idő után részben kulturálisan, részben nyelvhasználatban germanizáció figyelhető meg, mégis éppen az a („stájer-bajor”) II. Ferdinánd az, aki a spanyol hitbizományi szemléletet végrendeletével kizárólagossá teszi a dinasztia osztrák ágában:

„II. Ferdinánd 1621 május 10-i végrendeletében találkozunk először a majorátus kitételével, mint az osztrák birtokok egységét jelölő fogalommal. Majd 1635 augusztus 8-án kelt pótvégrendeletének a rendelkezései is elárulják, hogy amikor az ausztriai ház német ágának birtokait a régi germán feldarabolási elvvel szemben kifejezetten egy egységes majorátusban egyesítette, teljesen a spanyol közjog alapján állott”.³²

A „két ág” viszonylatában az egész két évszázad során – szinte minden, így a pénzügyi erőforrások, a diplomácia, a katonai erő tekintetében fölényesen – a domináns szerepet egyértelműen a *senior-ág* vitte. Kivéve a gyermekáldást! Amelyből – a sajátos spanyol öröklési rend miatt – egyenesen következett a spanyol királyok házasságpolitikája, és a „két ág” közötti – számos alkalommal, főleg Németalföld vonatkozásában való³³ – személyes jellegű együttműködés. A „két ágra” történő szétválás folyamata (talán) nem volt tudatos, azt sokkal inkább a hatalmas fölrajzi távolságok, a „két ág” közötti érdekütközések, az eltérő politikai-katonai érdekeltségek szükségszerűen kényszerítették ki. Ennek ellenére, mégis vannak olyan tényezők, amelyek miatt a Habsburg-ház (magánjogi) egységéről beszélhetünk az egész korszakot illetően. Itt elsősorban a leghitelesebb bizonyítékokra, így a császár politikai végrendeletére, Mária és Miksa házassági szerződésére, az augsburgi családi egyezségekre és Károly császár testamentumára kívánok támaszkodni.

²⁹ BÉCS ÉS MADRID KÖZÖTT A DINASZTIA TAGJAINAK PORTRÉIT RENDRE MEGKÜLDTÉK A MÁSIK UDVARBA, LÁSD: GEMMA COBO DELGADO: ENTRE VIENA Y MADRID: INTERCAMBIOS DE RETRATOS EN LA FAMILIA HABSBURGO DURANTE EL SIGLO XVII. *BSAA ARTE LXXXII* (2016) 143–166., BEATRIX BASTL Y JOSÉ LUIS COLOMER: DOS INFANTAS ESPAÑOLAS EN LA CORTE IMPERIAL. IN: JOSÉ LUIS COLOMER Y AMALIA DESCALZO: *VESTIR A LA ESPAÑOLA EN LAS CORTES EUROPEAS (SIGLOS XVI Y XVII)*. MADRID, 2014. 2:137–172.

³⁰ Félix LABRADOR ARROYO: La organización de la casa y el séquito de la reina de Hungría en su Jornada al Imperio en 1629–1630. In: José MARTÍNEZ MILLÁN y Rubén GONZÁLEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Madrid, Polifemo, Vol 2. (2011) 801–836., Félix LABRADOR ARROYO: La organización de la Casa de Margarita Teresa de Austria para su jornada al Imperio (1666). In: In: José MARTÍNEZ MILLÁN y María Paula MARCAL LOURENCO (ed.): *Las relaciones discretas entre las Monarquías Hispana y Portuguesa. Las Casas de las Reinas (siglos XV-XIX)*. Polifemo, 2009. 1221–1266.

³¹ MAGDALENA S. SÁNCHEZ: LOS VÍNCULOS DE SANGRE: LA EMPERATRIZ MARÍA, FELIPE II Y LAS RELACIONES ENTRE ESPAÑA Y EUROPA CENTRAL. IN: JOSÉ MARTINEZ MILLÁN (ED.): *FELIPE II (1527–1598). EUROPA Y LA MONARQUÍA CATÓLICA*. MADRID, 1998. 777–793.

³² CSEKEY i. m. (1917) 109.

³³ LIKTOR Zoltán Attila: Albert és Izabella – egy főhercegi pár Németalföldön (1598–1621). Egy spanyol adomány és a Pragmatica Sanctio összefüggései. *Pázmány Law Working Papers* (2020) 3:1–12.

Károly császár schmalkaldeni háborúban aratott győzelme után Tiziano festményén (1548)

III. Egyezségrendszer a (házasság- és vallás)politika, az öröklési rend és a gyermekáldás alakulásának árnyékában

III. 1. A császár politikai végrendelete (1548)

Károly a schmalkaldeni háború végére kivívott győzelmét (1547) követően – erőből – rendezni kívánta az utódlás kérdését. Ebből elhúzódó családi „perpatvar” lett, amely alkudozásnak a végére csak évekkel később (1551) sikerült pontot tenni egy családi egyezség keretében. Fiának, Fülöp infánsnak a következő év januárjában írott politikai végrendeletében Károly összefoglalta azt a külpolitikai irányvonalat, amelyet maga addig követett, és a nagypolitikában eltöltött hosszú évtizedek

tapasztalatai alapján fiának is követendő ösvényként jelölt ki. A császár az augsburgi tartózkodása során papírra vetett gondolataiban a jó kormányzás jegyeit és az erkölcsi útmutatást³⁴ követően sorra felvázolja azokat a támpontokat, amelyek mentén utódát a (kül)politika útvesztőiben kívánja eligazítani. Inti fiát, hogy törekedjen a békére, és háborúba csak akkor szálljon, ha abba belekényszerítik.³⁵ Ezt követően számba veszi a kereszténység ügyét, az akkoriban üléselő tridenti zsinatot, majd a német-, az itáliai-, a francia-, a németalföldi-, és a török „kérdést” is. Végül gyermekeinek kiházasítása kapcsán figyelmébe ajánlja a bécsi rokonsággal való szoros családi kapcsolatok fenntartását és külön kitér a németalföldi kormányzóságra, amelyet az ottani szokás szerint mindig családtagnak kellene betöltenie. A dokumentumból egyébként világosan kiolvashatók, illetve kikövetkeztethetők azok a tényezők, amelyek a *senior*- és a *junior*-ág viszonyát egészen a 17. század végéig meghatározták, és azt minden konfliktus és érdekfeszülés ellenére is egységbe fűzték. Melyek voltak ezek az állandó tényezők, amelyek részben jogi, részben pedig politikai síkon is fedték egymást?

³⁴ Manuel FERNÁNDEZ ÁLVAREZ: *Corpus Documental de Carlos V*. Vol. II Salamanca, 2000. (569–592) 569. „Por principal y firme fundamento de vuestra buena gobernación, debéis siempre concertar vuestro ser y bien de la infinita benignidad de Dios, y someter vuestros deseos y acciones a su voluntad, lo cual haciendo con temor de ofenderlo, tendréis su ayuda y amparo, y acertaréis, lo cual converná para bien reinar y gobernar. Y para que os alumbre y sea más propicio, debéis tener siempre muy encomendada la observancia, sustentamiento y defensión de nuestra santa fe generalmente, y en especial en todos los dichos reinos, Estados y señoríos que nos heredaréis, favoreciendo la divina justicia y mandando que se haga curiosamente, y sin elección de personas y contra todos sospechosos y culpados, y teniendo solicitud y cuidado de obviar por todas las vías y maneras que pudiéredes con derecho y razón en las herejías y sectas contrarias a nuestra antigua fe y religión”.

³⁵ FERNÁNDEZ ÁLVAREZ op. cit. (2000) 570. „Y porque de las cosas que más a Dios encomiendo es la paz, sin la cual no puede ser bien servido, demás de los otros infinitos inconvenientes que trae la guerra y se siguen della debéis tener continuo cuidado y solicitud de obviarla por todas las vías y maneras posibles, y nunca entrar en ella sino forzadamente, y que Dios y el mundo sepan y vean que no podéis hacer menos”.

III. 1. 1. A „két ág” közötti állandó érdekközösség

Először is (1) a sajátos spanyol öröklési jogrend. Csekey István a századforduló neves jogtörténésze kiváló leírását adta a különböző európai trónbetöltési elveknek. Bár anélkül, hogy megnevezné, rögzíti, hogy a spanyol (trón)öröklési rendszer értelmében a *successio linealis* volt Kasztíliaiban, azon belül is annak egyik altípusa, a *successio cognatica*, amely szerint férfiak és nők is örökölhetnek egy ágon és egy fokon belül. *Successio linealis* azaz az utolsó trónbirtokostól (!) számított ágközelség az irányadó, e szerint az első ágat az uralkodótól leszármazó(k), a másodikat a trónbirtokos szülőjétől leszármazó(k) (azaz az uralkodó testvére(i) és azok leszármazói) teszi(k) ki, a harmadikat a trónbirtokos nagyszülőjétől leszármazó(k) (azaz az uralkodó unokatestvére(i) és azok leszármazói) és így tovább.³⁶ Ez párosul ráadásul az elsőszülöttség rendjével, a képviseleti elvvel (az egyenesági lemenő megelőzi az oldalágot) és a férfi nővel szembeni elsőbbségével egy fokon belül. A spanyol Habsburg uralkodók – éppen a sajátos trónöröklési rendszer okán – úgy alakították a házassági stratégiát az egész időszakban, hogy annak következtében a nőági öröklésen keresztül első helyen a bécsi rokonságot „hozzák helyzetbe” arra az esetre, ha a „spanyol (fi)ág” kihalna. A császár politikai végrendeletében világossá is teszi, hogy ehhez idősebb leánya, Mária infánsnőnek a Miksa főherceggel kötendő frigyét tartja a legjobb lehetőségnek.³⁷ Ennek szellemében a 16. században az elsőszülött infánsnőket kivétel nélkül valamely főherceghez adták hozzá, ennek a politikának első állomása valóban Miksa főherceg és Mária infánsnő házassága volt. Károly elképzelése szerint a főhercegi pár Németalföld kormányzóságát vehette volna át Mária özvegy magyar királynét követően. Németalföld élén a szokásoknak megfelelően mindig valamely családtag vitte a kormányt,³⁸ korábban Margit főhercegnő (†1530) majd később Mária özvegy magyar királyné

Habsburg (I.) Ferdinánd főherceg-infáns, magyar- és cseh király, római császár (1521/26/58–1564)

³⁶ CSEKEY i. m. (1917) 19–22.

³⁷ FERNÁNDEZ ÁLVAREZ op. cit. (2000) 589. „y cuanto al matrimonio de mis hijas, vuestras hermanas, y señaladamente la mayor, después de examinado, y pensado todo lo que en ello se ofrece, no veo para ella partido más a propósito, ni aún que convenga, como el del archiduque Maximiliano, mi sobrino”.

³⁸ FERNÁNDEZ ÁLVAREZ op. cit. (2000). 590. „Ansimismo se ha platicado que haciéndose este matrimonio del dicho mi sobrino, el archiduque de Austria Maximiliano, con la dicha vuestra hermana mayor, se le podría encomendar el gobierno de los Estados y tierras de la parte de Flandes, porque, como se ha visto y entendido, los de allí no pueden bien sufrir ser gobernados por extranjeros, ni tampoco entre los suyos de la misma nación se

(†1558). Ez a házasságpolitika egészen a 17. század második feléig kitartott, aminek persze politikai okai is voltak, amint azt Alexander Koller jól megfogalmazta.³⁹ Ebben az értelemben a híres mondás, „Mások csak háborúznak, te boldog Ausztria házasodj” egyértelműen a már megszerzett koronák megtartását szolgálták, erről korábban már írtam.⁴⁰

Bár az öröklési jogrendből nem következett, de a spanyol uralkodók házasságpolitikájával mégis szoros összefüggésben állott (2) a gyermekáldás alakulása. SÁRA János kiváló statisztikát közölt az uralkodóházról e vonatkozásban. Amíg Károly császárnak Portugáliaiai Izabellával kötött házasságából öt gyermeke született, addig öccsének, Ferdinándnak Jagelló Anna magyar hercegnővel való frigyéből tizenöt. Ez a feltűnő aránytalanság gyakorlatilag az egész 16–17. században jellemző maradt a „két ág” viszonylatában, az infánsoktól 1516 és 1700 között 36 gyermek született, míg a főhercegektől 1521 és 1705 között majdnem a háromszorosa (96).⁴¹ A spanyol uralkodók féelme, hogy az idősebb fiágnak magva szakad nem volt alaptalan. A legerősebb bizonyíték az öröklési rend, a gyermekáldás és a házassági stratégia alakulása közötti összefüggésre azonban magának Károly császárnak a végrendelete(i). A császár utolsó testamentumában (1554) a fiága kihalása esetére

Habsburg (II.) Fülöp infáns, spanyol- és portugál király (1556/1580–1598) Tiziano festményén (1551)

(!) – összhangban a királyság öröklésre vonatkozó törvényeivel – elsőszülött leányát, Máriát (akkor már Miksa főherceg feleségét) és törvényes örököseit,⁴² azok hiányában másik leányát,

podría hallar persona a este propósito, ni sin invidia y pasión y ansí se ha siempre proveído de alguna de nuestra sangre”.

³⁹ Alexander KOLLER: La facción española y los nuncios en la corte de Maximiliano II y de Rodolfo II. María de Austria y la confesionalización católica del Imperio. In: José MARTÍNEZ MILLÁN y Rubén GONZALEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Madrid, Ediciones Polifemo, Vol 1. (2011) 109–124. 114. „este vínculo estaba llamado a consolidar la unidad dinástica de la casa de Austria, así como a inaugurar una serie de matrimonios entre miembros de las dos ramas de los Habsburgo”.

⁴⁰ LIKTOR Zoltán Attila: Hat menyegző, négy testamentum. A Habsburg-ház „osztrák” és „spanyol” ágának egysége a 16–17. században a spanyol királyok házasságpolitikája és végrendelete tükrében. In: BÁNDI Gyula (szerk.): *A sokoldalúság okán. Doktorandusz tanulmányok a Pázmány jogászképzésének 25. tanévében*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 83–100.

⁴¹ SÁRA i. m. (2001) 650–657.

⁴² Manuel FERNÁNDEZ ÁLVAREZ: *Testamento de Carlos V (1554)*. Madrid, 1982. 33. „Y en caso que del dicho Príncipe don Felipe, mi hijo, ni del dicho Infante don Carlos no quedare sucesión legítima, nombro por universal heredera y sucesora en todos los dichos mis Reynos, Estados, y Señoríos de todas partes a la serenísima Infante doña María, Reyna de Bohemia, nuestra hija; la cual mandamos que luego sea jurada y obedecida por reyna y señora según y cómo está dicho en la persona del serenísimo Príncipe, mi hijo, teniendo el respeto, acatamiento y

a sorban következő Johannát (akkor már özvegy portugál királynét) és az ő törvényes örököseit nevezi meg.⁴³ Ezután testvérét, Ferdinánd római- és magyar királyt és törvényes örököseit kívánta biztosítani az utódlásban⁴⁴ azzal a megkötéssel – és ez következett a hitbizományi személeletből –, hogy minden esetre csak egyvalaki („*siendo siempre un solo sucesor*”) örökölheti a koronákat. Bár erre nem került sor, hiszen Fülöp infáns végül apja örökébe lépett, az viszont egyértelműen kiolvasható belőle, hogy a fiág kihalása esetére a bécsi rokonság öröklését kívánta biztosítani, és ehhez Mária, az elsőszülött infánsnő és Miksa főherceg házasságán keresztül vezethetett (volna) első sorban az út. Ez a jelenség, vagyis, hogy a végrendeleteikben a spanyol királyok a fiág kihalása esetére mindig azt az infánsnőt jelölték meg örökösként, aki valamelyik főherceggel már frigyre lépett, vagy valamely főhercegnek volt kandidálva, egészen a 17. század végéig minden generációnál keretezte az utódlás kérdését. További összeköttetést jelentett (3) a katolicizmus ügyének megsegítése a császárságban, ahol a kudarcba fulladt worms-i birodalmi gyűlést⁴⁵ (1521) követően gyorsan elterjedő reformáció után megerősödött (protestáns) fejedelmek valódi korlátját képezték a császári akarat érvényesülésének, amint azt Arno Strohmeier is kifejtette.⁴⁶ Károly császárhoz képest Ferdinánd (és később Miksa még inkább) jóval rugalmasabbnak mutatkozott az egyre nagyobb teret nyerő protestantizmussal szemben, aminek minden bizonnyal a német, cseh- és magyar, döntő többségében protestáns vallásra áttért rendekkel való együttműködés kényszere – és talán a madridi politikával szembeni dac – húzód(hat)ott meg a háttérben, erre Lanzinner is utal.⁴⁷ A kérdés erőből való rendezésének a negyvenes években aktualitását adta, hogy a császár a nemzetközi politikában jelentős sikereket könyvelt el, nemcsak a franciákkal (1544) és a szultánnal (1547) kötött fegyverszünetet – ez utóbbi miatt Ferdinánd még a magyar rendek előtt is magyarázkodni kényszerült⁴⁸ –, de a birodalmi protestáns erőket (schmalkaldeni szövetség)

reverencia que es devida a la católica Reyna mi Señora. Y después de los días de la dicha Infante reyna, nuestra hija, nombro a su hijo mayor varón legítimo y en defecto de varón a su hija mayor legítima, con prerrogativa del mayor al menor y del varón a la hembra y del nieto, hijo del primogénito al segundogénito, según desuso está declarado”.

⁴³ *Testamento de Carlos V (1554)* 33. „Y quando acaeciese fallecer la dicha Infante-Reyna doña María, nuestra hija, sin sucesión legítima, en tal caso ordenamos y mandamos que suceda en todos los dichos nuestros Reynos, Estados y Señoríos la Sereníssima Infante doña Juana princesa de Portugal, nuestra hija segunda, y después de ella su hijo mayor varón, y en defecto de varón, su hija mayor al menor y el nieto al segundogénito del ultimo rey o reyna que falleciere según desuso está dicho y repetido”.

⁴⁴ *Testamento de Carlos V (1554)*. 35. „Y en caso que la dicha Infante princesa doña Juana falleciese sin dexar descendientes legítimos en tal caso llamamos y hemos por llamado a la sucesión de los dichos nuestros Reynos, Estados y Señoríos universalmente al Sereníssimo infante don Fernando, rey de Romanos y de Hungría, nuestro hermano, teniendo el acatamiento y reverencia que está dicha a la católica Reyna mi Senora madre. Y después de los días del dicho Sereníssimo Rey mi hermano, a su hijo mayor varón, legítimo, y en defecto de varón a su hija mayor legítima, con las prerrogativas y declaraciones susodichas”.

⁴⁵ Wohlfeil RAINER: *Der Wormser Reichstag von 1521*. In: V. Fritz REUTER (ed.): *Der Reichstag zu Worms von 1521. Reichspolitik und Luthersache*. Worms, 1971. 59–155.

⁴⁶ Arno STROHMEYER: *El Sacro Imperio bajo Carlos V (1519–1556)*. *Studia historica. Historia moderna* 23. (2001) 25–54. 30. „no obstante, no eran exclusivamente Carlos V y sus consejeros quienes desarrollaban una política imperial, también lo hacían los príncipes imperiales, algunos de los cuales gozaban de enorme influencia”.

⁴⁷ Maximilian LANZINNER: *Imperio y territorios imperiales bajo Fernando I (1556–1564) y Maximiliano II (1564–1576)*. *Studia historica. Historia moderna* 23. (2001) 55–87. 85. „ante cualquier amenaza para la paz, la política imperial respondió energicamente. Esto es tan válido tanto para Fernando I y Maximiliano II como para Rodolfo II (1576–1612) durante la primera década de su reinado. La política de Viena buscaba el equilibrio en sus propios dominios, especialmente en Bohemia, pero más aún en el Imperio”.

⁴⁸ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici (1526–1608)*. Budapest, Franklin, 1899. [a továbbiakban: *CJH.*] 1547. évi I. tc.

is térdre kényszerítette (1547). Strohmeyer emlékeztet, hogy egyébként a Birodalmi Gyűlés is e három kulcsfontosságú témával foglalkozott leginkább a korban.⁴⁹ Csak zárójelben kell hozzátenni, hogy Magyarország szempontjából ennek sorsdöntő jelentősége volt, mivel a birodalmi és a spanyol segítség nélkülözhetetlen volt a török elleni védelemben, aminek a magyar rendek teljes tudatában voltak.⁵⁰ Tény, hogy e fenti három kérdés körüli kibékíthetetlen ellentétek vezettek ahhoz, hogy Magyarországon állandósult a három részre szakítottság, mivel „a Habsburg-ház nem tudta összes eszközeit a török ellenséggel szemben összpontosítani. Egyrészt a Habsburgok ellentéte Franciaországgal, Velencével, időnként a pápai udvarral és más európai hatalmakkal, másrészt a reformáció okozta szakadás kizárta a török elleni egységes fellépést”.⁵¹ A császár a schmalkaldeni konfliktusban kivívott győzelmét kihasználva próbált meg érdemi lépést tenni e téren, de átütő sikert nem ért el. „Bár a birodalom felekezeti, katolikus egységét nem sikerült visszaállítani, a háborúban elért eredményeknek is köszönhetően újult erőre kapott a katolikus egyház Közép-Európában, és megerősödött I. Ferdinánd pozíciója”.⁵² Ennek a Magyar Királyságban is kézzel fogható következménye lett, ugyanis a következő (1548) évi pozsonyi országgyűlésen tucatnyi, a (katolikus) vallás ügyét tárgyzó cikkelyt sikerült a rendekkel elfogadtatni. Így az egyházi javadalmak arra alkalmas és méltó személyekkel való betöltése,⁵³ a világiak által elfoglalt egyházi javak visszaadása,⁵⁴ a szemináriumok fenntartása és finanszírozása kérdése,⁵⁵ továbbá az anabaptisták és a kálvinisták országból való kiűzése, stb. tárgyában.⁵⁶ Ezeknek a cikkelyeknek a (bel)politikai erőviszonyok következtében persze nem tudott érvényt szerezni az udvar, erről Tóth István György írt kiváló összefoglalót,⁵⁷ mindenesetre az európai (had)színtereken zajló eseményeknek a magyarországi „lecsapódásáról” világosan tanúskodik.

Köztudott volt, hogy Miksa főherceg – Ferdinánd leendő utóda – „cimborált” a protestánsokkal, ami komoly aggodalmat keltett a (bigottan) katolikus császári udvarban. Károly politikai végrendeletében éppen ezért arra intette fiát, hogy a tridenti zsinat (1545–1563) leendő határozatait – ha ő maga még annak előtte el találja hunyni – Ferdinánd római királlyal és a többi keresztény fejedelmekkel együtt hajtsa végre és azoknak szerezzen érvényt.⁵⁸ A spanyol

⁴⁹ STROHMEYER op. cit. (2001) 33. „las Actas de las Dietas imperiales constituyen un conjunto de fuentes de suma importancia para la historia exterior e interior del Imperio bajo Carlos V, ya que los tres "temas principales" de toda esta época —la Reforma, la defensa frente a los turcos y la lucha por la hegemonía en Europa— fueron objeto de exhaustivas discusiones en las Dietas imperiales”.

⁵⁰ C.J.H. 1547. évi XVI. tc., PÁLFFY i. m. (2015) 160. „Az utóbbiak [birodalmi rendek] tetemes támogatása [...] a Közép-Európát védő magyar és horvát-szlavón védelmi rendszer 1550–1570-es évekbeli kiépítésében tehát elvülhetetlen szerepet játszott. Ez még akkor is igaz, ha a megszavazott segélyek egy része sohasem folyt be. Az 1576 és 1606 között ténylegesen beszédett mintegy 18,7 millió rajnai forint ugyanakkor a Magyar Királyság még jelentős éves bevételeinek is közel huszonötszeresét tette ki”.

⁵¹ SZÁNTÓ i. m. (1975) 19.

⁵² GUITMAN Barnabás: Fejezetek a schmalkaldeni háború történetéből. *Világtörténet* (2014) 2:295–317. 313.

⁵³ C.J.H. 1548. évi V-VI. tc. „Religio, ad pristinam normam redigenda”.

⁵⁴ C.J.H. 1548. évi VIII. tc. „Bona ecclesiastica a laicis auferantur, et ecclesiis, qua um sunt, restituantur”.

⁵⁵ C.J.H. 1548. évi VII., XII. tc. „Literis operam navantes. A rege illis provideatur”.

⁵⁶ C.J.H. 1548. évi XI. tc. „Anabaptistae, et sacramentarii, e regno pellendi”.

⁵⁷ TÓTH István György: A katolikus megújulás ellentmondásai I. Ferdinánd alatt. *Történelmi Szemle* XLV. (2003) 1-2: 129–138.

⁵⁸ FERNÁNDEZ ÁLVAREZ op. cit. (2000) 569. „Y porque después de tantos trabajos y gastos que yo he hecho y sostenido por reducir a nuestra fe y religión los desviados en esta Germanía no se ha hallado otro medio ni remedio suficiente que el del Concilio, al cual, a instancia se han sometido todos los Estados della, os ruego y encargo que

udvar és a Szentszék minden eszközzel igyekezett Miksának a katolikus egyházzal való – legalább formális – szakítását megakadályozni, amiben a császár leányának, Mária infánsnőnek szánta a legfőbb szerepet, amint arra Koller is felhívta a figyelmet.⁵⁹ Amíg az idősebb ág – gyakorlatilag Németalföld kivételével – az inkvizíció segítségével a spanyol Habsburg-birtokokon képes volt megőrizni a katolikus vallást, mindaddig a *junior*-ág minden igyekezete ellenére a 16. század végére túlnyomó többségű protestáns rendekkel volt kénytelen szembenézni. A politikai realitás – a Szentszék, de különösen a spanyol politika meghatározó befolyása a bécsi udvarban – azonban nyílt „kenyértörésre” nem adott lehetőséget.⁶⁰ II. Fülöp később vallási kérdésekben (is) valóban elképesztő politikai nyomásgyakorlás alá helyezte Miksát, de még magát II. Rudolf császárt is.⁶¹ A bécsi udvarban a katolikus „pártnak” a császárnék (mint már maga Mária)⁶² mellett erős külső támogatói voltak, elsősorban a spanyol

si no se acabare antes de mi fallecimiento, tengáis la mano y procuréis con el rey de Romanos, mi hermano, y los otros reyes y potentados cristianos, que se celebre y efectúe y hagáis en esto de vuestra parte y por los reinos y señoríos y Estados que os dejaré toda la buena obra y oficio debido conveniente a buen rey y príncipe obediente a nuestra Santa Madre Iglesia”.

⁵⁹ KOLLER op. cit. (2011) 116., 118. „El papel más importante que María asumió en la corte imperial hasta la muerte de Maximiliano II, con la ayuda de España y del pontífice, fue la de impedir que el propio emperador abrazase oficialmente el protestantismo. Fue enorme la presión que ejerció la emperatriz sobre el emperador, apoyada por el nuncio y el embajador español”. „A pesar de que no cabía ninguna posibilidad de ganar la persona del emperador para la Iglesia católica romana mientras vivió, fue mérito de la emperatriz y de su círculo haber evitado una confesionalización protestante de la cabeza del Imperio”.

⁶⁰ LANZINNER op. cit. (2001) 86. „Es por ello que Maximiliano II no se atrevió a enfrentarse abiertamente a su primo Felipe II, especialmente en el conflicto de los Países Bajos a partir de los años 1567–68, y en el que Maximiliano deseaba poner paz de inmediato”.

⁶¹ Vojtěch KROUŽIL: Juan de Borja y los orígenes de la reforma católica en la corte del emperador Rodolfo II. In: Felix LABRADOR ARROYO (ed.): *II Encuentro de Jóvenes Investigadores en Historia Moderna. Líneas recientes de investigación en Historia Moderna*. 2015. 223–235. 230. „El rey español, que pasaba los días calorosos de verano fuera de Madrid, respondió a su embajador que debe continuar en el esfuerzo iniciado de desterrar a luteranos, a quienes llama “ministros del demonio”. A su sobrino le recordaba la importancia de la firmeza y empuje. Si se muestra como un monarca fuerte, nadie de los oponentes se atreverá a resistirle, ni en el caso de esa “gente maldita” que estaba en sus propias filas como consejeros y ministros. El embajador español habría que ser en eso un apoyo para él, animando y confirmándole. Y, porque se trata de las cosas de la Iglesia, puede confiar también en “el fauor y asistencia diuina”. Según Su Majestad Católica y el consejo del hábil archiduque Fernando del Tirol, existía solo un camino como superar los herejes. El camino radical pero eficaz: arrancar las raíces “con el fuego y cuchillo”.

⁶² KROUŽIL op. cit. (2015) 232–3. „La emperatriz María tuvo una importancia considerable para la reforma católica en la monarquía de los Habsburgo. Sobre todo durante el reino de Maximiliano II actuó como gran apoyo de los ideales católicos, tan arrinconados en unos estados de mayoría no católica. Después de la muerte de Maximiliano II llevó una vida apartada, aunque para el partido católico siguió siendo un pilar importante, si bien simbólico, en el campo de mecenazgo y caritativo”, bár ebben a tekintetben Rudolf viselkedése meglehetősen ellentmondásos volt „Cuando Rodolfo II aceptó la corona imperial, tenía sólo veinticuatro años. En atención a su poca edad e inexperience monárquica, en Madrid al principio confiaban en que le ayudaría la emperatriz María. Se esperaba que podría influir positivamente en el joven emperador, pero Rodolfo no se llevó bien con su madre”, „Durante tres decenas de años María de Austria significó mucho para la unidad de la Casa de Austria. Se sabía que con su salida el partido español en Europa Central perdería un gran apoyo, también en el campo de la reforma católica, algo tan actual desde el comienzo del reino de Rodolfo II. Algunas cartas de la época testimonian que María siguió siendo, aún en época posterior, una esperanza para la política española”.

követek és a nunciosok,⁶³ ezzel többek között Pavel Marek,⁶⁴ illetve Rubén González Cuerva⁶⁵ és Luis Tercero Casado⁶⁶ is foglalkozott újabban. A harmincéves háború időszakában, a Habsburg-főerők birodalmi nagy győzelmeit követően II. Ferdinánd császár még az 1555. évi augsburgi vallásbéke hatályon kívül helyezésével is megpróbálkozott, amely kísérlet (*Restitutionsedikt*) persze nem volt hosszú távon tartható.⁶⁷ Madrid és Bécs a vallás védelmében egymásra szorult, a császárok a spanyolok segítségére, a spanyol királyok pedig a császárok pozícióinak stabilizálásában voltak érdekeltek.

⁶³ KOLLER op. cit. (2011) 113. „Junto a la emperatriz, los exponentes más destacados de la facción española eran los cuatro embajadores católicos que representaron ante la corte imperial los intereses de Felipe II en el período que nos atañe: Claudio de Quiñones, IV conde de Luna (hasta 1563), Tomás Perrenot de Chantonnay (a partir de 1565), Francisco Hurtado de Mendoza (1570–77) y Juan de Borja (1577–81). Dentro de este grupo jugaron un destacado papel los miembros de las órdenes religiosas, especialmente jesuitas, franciscanos y carmelitas, quienes –en parte de origen español– desempeñaban funciones importantes en la corte como confesores o predicadores, lo que les permitía ser altamente influyentes”.

⁶⁴ Pavel MAREK: La diplomacia española y la papal en la corte imperial de Fernando II. *Studia historica. Historia moderna* 30. (2008) 109–143. 122. „Se esperaba que la mejora de las relaciones entre España y la Santa Sede de 1624 pudiera ayudar a la realización del viaje imperial a Bohemia. La cuestión de la coronación bohema del príncipe Fernando Ernesto debía poner a prueba la autenticidad de la colaboración entre las dos potencias católicas que había declarado el embajador conde de Osona. Ya que la mayoría de los dignatarios de la corte imperial eran clientes de Felipe IV, los diplomáticos españoles tenían capacidad suficiente para llevarla a cabo. Según las relaciones de los nuncios apostólicos, la influencia española hacia la política de Fernando II era tan enorme que incluso parecía imposible lograr algo que no concordara con las ideas del rey católico”.

⁶⁵ Rubén GONZÁLEZ CUERVA: Mi mayor embajadora: la Emperatriz María Ana de Austria, agente española en Viena. *Manuscrits (Revista d'història moderna)* 38. (2018) 91–108. 93. „cuando ella se disponía a abandonar su España natal a comienzos de 1630, su hermano Felipe IV le dirigió unas instrucciones escritas detallando sus deberes y misión. [...] Fuera de toda duda, las instrucciones repiten la única línea de acción aceptable para María Ana, a la que debía consagrar el resto de su vida: encarnar un instrumento de unidad dinástica entre las ramas española y alemana de la Casa de Austria y promover tal unión contra viento y marea, pese a cualquier consejo de hasta el más fiel ministro, y solo limitada por la conservación de la fe católica”.

⁶⁶ Ez persze nem azt jelentette, hogy a császári udvarban lett volna „protestáns párt” természetesen, hanem azt, hogy a spanyol király, a pápai és a bajor udvar erős képviselővel volt jelen a császár környezetében, lásd: GONZÁLEZ CUERVA y TERCERO CASADO op. cit. (2017) 156. „Their protestant opponents were not integrated into the court system and therefore did not constitute dissenting court faction. For this reason, and contrast to the situation of the French wars of the religion, the imperial court remained a comparatively peaceful island in a fiercely divided world”, Ferdinand II's court has traditionally been depicted as a tool for furthering Spanish and papal forces which were attempting to impose an imperialist and radical Catholic agenda”, Luis TERCERO CASADO: A Fluctuating Ascendancy: The “Spanish Party” at the Imperial Court of Vienna (1631–1659). *Librosdelacorte.es* 7. (2015) 2:39–53. 40. „Faction members belonged mostly to the patronage networks of Spanish ambassadors. However, this was not the general rule as evidenced by the role of members of the dynasty within these lobbies. Their high condition undoubtedly placed them far above mere network members since their motivations were related to family solidarity rather than to a clientage relationship. This argument is consistent with the composition of the “Spanish party” at the imperial court in Vienna following the arrival of the infanta Maria Anna of Austria in 1631 to marry future Emperor Ferdinand III. As had happened with Maximilian II's consort, Empress Maria, the newcomer would emerge – with the enthronement of her husband in 1637 – as the main agent of Philip IV's interests in Vienna”.

⁶⁷ Michael FRISCH: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II. vom 6. März 1629. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung*. Tübingen, Mohr, 1993., Thomas BROCKMANN: Religion und Politik bei Ferdinand II. In: José Martínez Millán y Rubén González Cuerva (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Madrid, Ediciones Polifemo, Vol. 1. (2011) 125–135. 129., 132. „Gegenreformation im Rahmen und mit den Mitteln des („katholisch“ verstandenen) Rechts betrieb Kaiser Ferdinand II. auch im Reich. Sein spektakulärster, auf dem Höhepunkt der Macht unternommener gegenreformatorischer Vorstoß im Reich, das Restitutionsedikt von 1629, war stilisiert als bloße Gel tendmachung des wahren Sinnes des Augsburger Religionsfriedens von 1555”, „Ferdinand II. hat im Dreißigjährigen Krieg bekanntlich zwei große konfessionelle politische Projekte betrieben: weitgehend erfolgreich die Rekatholisierung der habsburgischen Erb- und Kronlande; letztlich erfolglos die Revision der Religionsverhältnisse im Reich nach Maßgabe des katholisch verstandenen Augsburger Religionsfriedens”.

A politikai egymásrautaltság mellett (4) katonai szükség is éppen ilyen meghatározó szerepet játszhatott. Károly a politikai végrendeletében oldalakon keresztül foglalkozik az ellenséges francia politikával, felidézi, hogy ő mindig a békére törekedett, de Ferenc király volt az, aki azt mindig megbontotta.⁶⁸ E mellett kifejezetten felhívja fiát arra, hogy segítse az Oszmánok elleni védekezésben a bécsi rokonságot.⁶⁹ A császári udvarban és Brüsszelben a kezdetektől fogva tisztában voltak a török fenyegetés nagyságával, Ferdinánd a mohácsi csatát követően nagynénjének, Margit főhercegnőnek, németalföldi kormányzónak és császári bátyjának küldött levelében arról ír, hogy a török terjeszkedés nemcsak a dinasztia magyar- és cseh koronára vonatkozó igényének érvényesítését nehezíti meg, hanem a birodalomra is közvetlen veszélyt jelent.⁷⁰ Az szélesebb körben elterjedt álláspont, hogy maga Mohács⁷¹ illetve a 16. századi magyarországi várháborúk ugyanúgy, ahogyan a tizenöt éves háború sem választható el a tágabb értelemben vett nemzetközi vonatkozásoktól, sőt éppen ellenkezőleg, csak ebben a keretben lehet helyesen értelmezni. „*A Habsburg-francia és a Habsburg-török érdekellentét úgy hozta magával, hogy Franciaország és a török birodalom egyesítse erejét a Habsburgok elleni küzdelemben. A török fő ellenfele a Habsburg-hatalom lett, fő hadszínterük pedig a Földközi-tenger medencéje*”.⁷² Ebbe a konfliktusba a Magyar Királyság szükségszerűen sodródott bele többek között azért „*mivel a Habsburgok és a Jagellók szerződése Magyarországot is a Habsburgokhoz kapcsolta, ennek következtében a török hazánk földjén igyekezett csapást mérni a Habsburgok hatalmára*”.⁷³ A hazai és nemzetközi irodalomban is határozott álláspont olvasható abban a tekintetben, hogy a 16. században az Oszmán Birodalom minden egyes magyarellenes hadjáratát elsősorban a Habsburgok ellen alakult Párizs-Isztambul tengely akcióinak tudhatjuk be. „*A paviai csata után, 1525 februárjában I. Ferenc francia király a behódolás jeleként titokban gyűrüjét küldte el a szultánnak, és segítséget kért tőle V. Károly ellenében*”⁷⁴ – emlékeztet István Szászdi León-Borja. Erről a francia politikáról ír Szántó is, miszerint „*I. Ferenc francia királyt egyáltalán nem befolyásolta a török előretörése abban, hogy gazdasági és politikai előnyök fejében jó viszonyt építsen ki az oszmán hódítókkal.*

⁶⁸ FERNÁNDEZ ÁLVAREZ op. cit. (2000) 577. „Cuanto a Francia, yo he hecho siempre todo lo que se ha podido desde que comencé la reinar, por vivir en paz con el rey Francisco difunto, y muchas buenas obras y por ello y su consideración y pasado muchos tratados de paz y tregua, los cuales nunca ha guardado”.

⁶⁹ FERNÁNDEZ ÁLVAREZ op. cit. (2000) 572. „Y así, viendo la imposibilidad de sacar dineros de mis reinos y señoríos, para lo que pudiese suceder acá, sin dar causa a más inconvenientes, y manifiesto riesgo de ellos, os encargo que los excuséis enteramente, si no fuese por causa y respeto de ellos y Estados y tierras de Flandes, y de las partes de allá, concertándolas, como espero hacerlo con los Estados de la Germania; porque en tal caso, sea por ahora, o de aquí adelante, me parece muy bien que ellos ayuden contra el Turco y en otras necesidades de esta Germania y conforme al asiento que se hiciere; y esto debía bastar para teneros descargado de otra ayuda y asistencia”.

⁷⁰ Zoltán KÖRÖSI: La frontera oriental de la Universitas Christiana entre 1526–1532. La política húngara y antiturca de Carlos V. In: Francisco SÁNCHEZ-MONTES GONZÁLEZ y Juan Luis CASTELLANO (ed.): *Carlos V europeo y universalidad. Europeísmo y Universalidad VIII.* (2001) 3:321–336. 323. „en la carta dedicada a su hermano y señor le avisaba de la nueva constelación política: el triunfo turco no solo les amenazaba con que los Habsburgo no pudieran hacer valer sus derechos dinásticos en Hungría y Bohemia, sino incluso los territorios del Imperio serían las próximas víctimas de los otomanos”. KÖRÖSI Zoltán: Mexikói aranypesók a magyarországi oszmán terjeszkedés ellen? *Világtörténet* 10. (2020) 3:467–480.

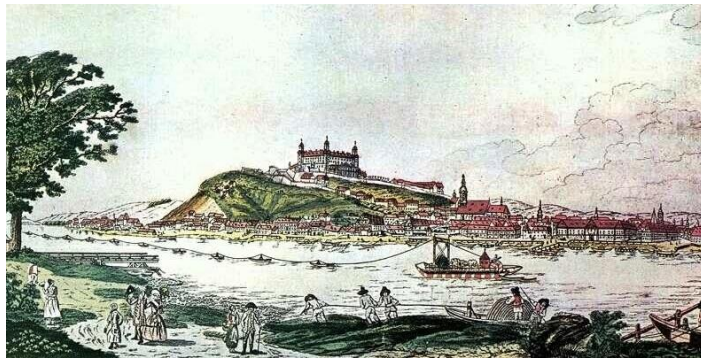
⁷¹ FODOR Pál – VARGA Szabolcs (szerk.): *Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben.* Budapest, MTA BTK, 2019.

⁷² SZÁNTÓ i. m. (1975) 9.

⁷³ SZÁNTÓ i. m. (1975) 10.

⁷⁴ SZÁSZDI i. m. (2019) 227.

[...] *A szövetséges partnerek változtak, de Franciaország összejártsása a törökkel a Habsburgok ellen, hosszú ideig döntő tényezője volt az európai politikának*.⁷⁵ A Magyar Királyság számára tehát létfontosságú volt a Habsburg kapcsolat, amelynek egyik legfőbb záloga a szoros dinasztikus kapcsolat fenntartása volt a dinasztia „két ága” között. A várháborúk,⁷⁶ a végvárrendszer kiépítése és fenntartása, az országegyesítési kísérletek⁷⁷ éppen úgy nemzetközi viszonyrendszerében értelmezhetők, mint a 16–17. század fordulójának tizenöt éves háborúja. Előbbire utalva fogalmazta meg Karácson Imre, hogy *„egyéb okok mellett főképp a francia–török szövetség politikája okozta, hogy György barát politikai tevékenységének utolsó műve, az egységes Magyarország megtartása nem sikerült*”.⁷⁸ Az utóbbi kapcsán állapítja meg Evrim Türkçelik, hogy a francia király és a szultán szövetségének hiányában a spanyol király képes lett volna már akkor hatékony segítséget nyújtani Magyarországnak.⁷⁹ Az tehát, hogy a Habsburgok a Magyar Királyság egységét Mohács után nem tudták megtartani, illetve hogy azt egészen a 17. század végéig – karlócai béke⁸⁰ (1699) – nem tudták helyreállítani, elsősorban a Habsburg-ellenes Párizs-Isztambul tengely számlájára írható, Karácson megfogalmazásában: „sem Franciaország, sem Törökország nem látta célszerűnek a Habsburgok akkori nagy hatalmának újabb növekedését s mind a kettő inkább óhajtotta, hogy Magyarország szétdarabolódjék s egyik része mint török vazallus állam kész eszköze legyen a török–francia politikának, csak együtt ne legyen Habsburg uralom alatt”.⁸¹ Bécs és Madrid kölcsönösen egymásra támaszkodott igaz, a katonai segítségre inkább Bécsnek volt szüksége, amely egyébként Mohácsot követő időszakról egészen a 17. század végéig jellemző maradt. Magyarországnak a török megszállás alól való felszabadításában – Rubén González Cuerva kiváló megfogalmazása szerint – a spanyolok mintegy „utolsó

Pozsony a 16. században

⁷⁵ SZÁNTÓ i. m. (1975) 20–21.

⁷⁶ GUITMAN Barnabás – KORPÁS Zoltán – TÓTH Ferenc – B. SZABÓ János: A magyarországi török várháborúk nemzetközi háttere, 1547–1556. *Világtörténet* (2019) 2:253–293.

⁷⁷ KORPÁS Zoltán – B. SZABÓ János: „Ha követségbe jöttek, sokan vannak, de ha katonának, kevesen” Az 1550-es országegyesítési kísérlet katonai háttéréhez: 16. századi Habsburg haderők és stratégiák Európában. In: BUJDOSNÉ PAP Györgyi – FEJÉR Ingrid – H. SZILASI Ágota (szerk.): *Mozgó frontvonalak. Háború és diplomácia a várháborúk időszakában 1552–1568*. Eger, 2017. (Studia Agriensia 35.) 89–116., OBORNI teréz: A bécsi udvar tervei Erdély visszaszerzésére 1557–1563. *Történelmi Szemle* XLV (2003) 1-2:109–127., OBORNI Teréz: Fráter György szervitorainak és familiárisainak jegyzéke a Castaldo-kódexben, 1552. *FONS* XXV. (2018) 4:435–451.

⁷⁸ KARÁCSON Imre: A francia-török szövetség működése Erdély különválasztására 1551 után. *Századok* 43. (1909) 416–422. 416.

⁷⁹ Evrim TÜRKÇELIK: El Imperio Otomano y la política de alianzas: las relaciones franco-otomanas en el tránsito del siglo XVI al XVII. *Hispania* LXXV. (2015) 39–68. 50. „Desde su coronación hasta la paz de Vervins, la actitud diplomática de Enrique IV hacia los otomanos se dividió entre las repetidas ofertas de fiel alianza y la presión de hacer la paz con sus enemigos. Conocía el temor otomano a que una paz con Felipe II permitiera a los españoles socorrer eficazmente Hungría y posibilitara que el Papa organizara a los príncipes cristianos en una Santa Liga”.

⁸⁰ GEBEI Sándor: A karlócai béke kelet-európai összefüggései. *Történelmi Szemle* XLI (1999) 1-2:1–29.

⁸¹ KARÁCSON i. m. (1909) 416.

keresztes hadjáratként” („*la última cruzada*”) vettek részt, Bécs 1683. évi török ostromának hírére a spanyol király 200 ezer dukát segélyt és 12 ezer katonát küldött a császárnak, ennek egy része Buda felszabadításában is részt vett, a budai vár falán ma is emléktábla őrzi spanyol és magyar nyelven ennek emlékét.⁸²

Ezen kívül (5) az is közrejátsz(hat)ott, a család magánjogi egységének fenntartásában, hogy a spanyol udvar – a bécsi rokonsággal ellentétben – folyamatosan szűkében volt a férfi családtagoknak. A császár Fülöp infáns birodalmi „utódlását” előkészítendő hívta el fiát a spanyol udvarból – ezt maga a császár írta⁸³ – és kellett valaki helyette Spanyolországba.⁸⁴ Károly – éppen országainak kiterjedése és széttagoltsága okán – számos alkalommal volt kénytelen távol tartózkodni az ibériai-félszigettől vagy Németalföldtől, és mivel az 1530-as, 40-es, 50-es években nem volt felnőtt férfi a családban (Fülöp infáns 1527-ben született), vagy éppen máshol tartózkodott, aki helyettesíthette volna, több esetben a család nőtagjai (Izabella császárné,⁸⁵ Johanna infánsnő,⁸⁶ Margit főhercegnő,⁸⁷ Mária királyné⁸⁸) vitték a kormányt, úgy a félszigeten, mint Németalföldön.⁸⁹ Ez a jelenség, miszerint férfi családtag hiányában a bécsi rokonságból töltenek be olyan fontos állásokat, mint a portugál alkirályi vagy még inkább a németalföldi kormányzói tisztség is, egészen a 17. század második feléig jellemző maradt. Ebbe a sorba illik bele a főhercegi pár spanyolországi kormányzói kinevezése is, és vetődött fel leendő németalföldi kormányzósága. A főherceg „hirtelen jött” spanyolországi gubernátorsága egyébként kényelmetlen helyzetbe hozta Ferdinándot a magyar rendek előtt, ugyanis éppen az előző évi (1547) országgyűlésen helyezte kilátásba, hogy maga helyett legidősebb fiát küldi

⁸² Rubén GONZÁLEZ CUERVA: *La última cruzada: España en la guerra de la Liga Santa (1683–1699)*. In: [Porfirio SANZ CAMAÑES](#) (ed.): *Tiempo de cambios guerra, diplomacia y política internacional de la Monarquía Hispánica (1648–1700)*. Madrid, Actas, 2012. 221–248.

⁸³ Archivo General de Simancas, PTR, LEG, 26, DOC. 98. „en otro ningún tiempo se habría mejor oportunidad para poder venir y pasar en estas partes el dicho serenísimo príncipe y ver y visitar en nuestra presencia los estados que por acá tenemos, y ser conocido de los súbditos de ellos que es muy necesario”.

⁸⁴ José Luis CANO DE GARDOQUI: *El Príncipe Maximiliano de Austria y el proyecto de navegabilidad del Río Pisurga (1549–1550)*. *BSAA arte LXXVIII* (2012) 9–18. 10. „Con ocasión del viaje efectuado por el príncipe Felipe a Flandes para ser reconocido heredero de los Países Bajos, Carlos V había designado para sustituirle en la regencia de España al matrimonio formado por su hija María y por su esposo el príncipe Maximiliano de Austria”.

⁸⁵ [ISIDORO JIMÉNEZ ZAMORA](#): *LA ACTUACIÓN POLÍTICA DE LA EMPERATRIZ ISABEL (1528–1538)*. [ESPACIO, TIEMPO Y FORMA. SERIE IV, HISTORIA MODERNA](#) 29. (2016) 163–185., DE LÁSD AZ EGÉSZ DOKTORI ÉRTEKEZÉST, IDEM: *LA EMPERATRIZ ISABEL DE PORTUGAL Y EL GOBIERNO DE LA MONARQUÍA HISPÁNICA EN TIEMPOS DE CARLOS V (1526–1539)*. MADRID, 2015.

⁸⁶ José MARTÍNEZ MILLÁN: “Familia Real y grupos políticos: La princesa doña Juana de Austria (1535–1573)”. In: José MARTÍNEZ MILLÁN (ed.): *La corte de Felipe II*. Madrid, Alianza Editorial, 1999. 73–105.

⁸⁷ Miguel DONGIL Y SÁNCHEZ: *Margarita de Austria (1480–1530) Regente de los Países Bajos y Tutora de Carlos I de España*. *Iberian* 2. (2011) 6–18.

⁸⁸ José ELOY HORTAL MUÑOZ: *El gobierno de los Países Bajos y la regencia de María de Hungría*. In: José MARTÍNEZ MILLÁN (ed.): *La Corte de Carlos V*. Madrid, 2000. 63–67.

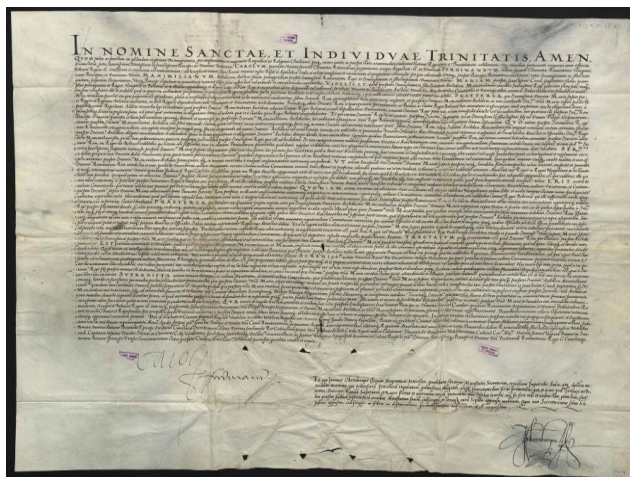
⁸⁹ S. SÁNCHEZ op. cit. (1998) 778. „Era habitual que las mujeres de los Habsburgo ejerciesen determinados cargos y gozasen de autoridad política. El emperador Carlos V nombró a su hermana María de Hungría regente de los Países Bajos. Felipe II escogió a su media hermana Margarita de Parma para desempeñar esta misma labor como gobernadora. Durante su estancia en Inglaterra a raíz de su matrimonio con María Tudor, dejó a su hermana Juana como regente en España. Y en los últimos años de su reinado, cedió a su hija Isabel Clara Eugenia el gobierno de los Países Bajos que ejerció junto con su marido el archiduque Alberto. Como vemos, a muchas mujeres de los Habsburgo se les habían confiado las riendas del gobierno, y no resultaba nada extraño para los soberanos españoles que sus familiares femeninos ocupasen semejantes posiciones”.

Magyarországra és állítja a kormány élére, amíg ő maga nem jöhet az országba lakni,⁹⁰ bár azt már korábban többször ígérte.⁹¹ A királynak ezen beváltatlan ígérete feletti nemtetszésüknek a következő (1550) pozsonyi országgyűlésen a rendek hangot is adtak, és követelték a főherceg Spanyolországból való mielőbbi hazahívását és magyarországi kormányzóságát.⁹² Csak

Habsburg Miksa főherceg spanyolországi kormányzó spanyol divat szerint öltözve Antonio Moro festményén (1550) nyakában az Aranygyapjas rend jelvényével

zárójelben jegyzem meg, nem tartom kizártnak – bár erre konkrét forrást nem találtam –, hogy ez a

A főhercegi pár házassági szerződése, amelynek feltételeit Károly és Ferdinánd állapították meg (1548)

„sugallat” a bécsi udvar felől érkez(het)ett, amire hivatkozva Ferdinánd hazahívhatta fiát a spanyol udvából, hiszen akkor már komolyra fordult a császári korona sorsa miatti „huzavona” a családon belül. A két fivér még a császár augsburgi tartózkodása során megállapodott (1548. április 24.) a Miksa főherceg és Mária infánsnő között kötendő házasság feltételeiben.⁹³ Miután – közeli rokonságról lévén szó – a szükséges pápai

dispensatio is meglehetősen gyorsasággal kiadatott⁹⁴ (1548. május 15.), a kézfogót követően hamarosan a nászra is sor kerülhetett (1548. szeptember 15.) Valladolidban. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a pár látogatást tett a közös nagyszülőnél, Johanna királynőnél (†1555),⁹⁵ akire még a császár 1554-ben kelt utolsó végrendelete szerint is fel kellett volna esküdjön a leendő örökös. A kormányzói kinevezésre sem kellett sokat várnia a főhercegi párnak. A

⁹⁰ CJH. 1547. évi V. tc. „Rex, pro majori tempore in Hungaria maneat: vel serenissimum principem Maximilianum archiducem, loco sui relinquat”.

⁹¹ CJH. 1536. évi LVII. tc., 1546. évi XVIII. tc., 1548. évi XXII. tc. „Rex in Hungaria maneat”.

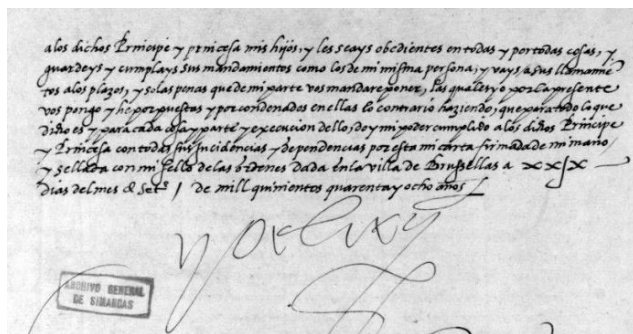
⁹² CJH. 1550. évi V. tc. „Maximilianus rex, ex Hispaniis, in Hungariae moderatorem accersiri petitur”.

⁹³ ES. 47161. AGS//PTR, LEG, 57, DOC. 122. Capitulación matrimonial entre el Príncipe Maximiliano de Austria y la Infanta María, concertada entre Fernando, Rey de Romanos, y Carlos V.

⁹⁴ AGS, PTR, LEG, 57, DOC. 121,5. Bula del Papa Paulo III concediendo la dispensa matrimonial al Príncipe Maximiliano de Austria y a la Infanta María „una bula en que su santidad dispensa y quita qualesquier impedimentos de consanguinidad o afinidad o en otra qualquier manera que haya o impida el dicho matrimonio”.

⁹⁵ María Luisa ALVAREZ JUARRANZ: Visita de Maximiliano II y María de Austria, su esposa, a su abuela, doña Juana I de Castilla. In: María Isabel del VAL VALDIVISEO y Pascual MARTÍNEZ SOPENA (ed.): *Castilla y el mundo feudal*. 2009. 275–285.

gubernátori kinevezésről szóló okmányt a császár azonban már Brüsszelben írta alá⁹⁶ (1548. szeptember 29.), amelyben az ő és Fülöp infáns távolléte idejére, addig amíg valamelyikük vissza nem tér, méltatva a pár erényeit és képességeit, helytartóvá és kormányzóvá Miksát és Máriát együtt nevezi ki.⁹⁷ Méghozzá teljes felhatalmazással, cselekvési szabadsággal a kormányzat és az igazságszolgáltatás minden területén, kinevezési és felmentési jogkörrel.⁹⁸ A kormányzói pár gyakorlatilag napi kapcsolatban volt a császárral, a több száz dokumentumot számláló levelezésüket Rafaela Rodríguez Raso adta ki a múlt században.⁹⁹ Miksa és Mária

A főhercegi pár Brüsszelben kelt kormányzói kinevezése a császár aláírásával (1548)

kormányzói tevékenysége azonban nem tárgya jelen dolgozatnak, az önálló írás témája lehetne. Bár itthon eddig nem keltette fel a figyelmet, Spanyolországban tanulmányok – legalábbis több rész kérdés érintésével – korábban már foglalkoztak vele.¹⁰⁰ A császár azon elképzelése, hogy Fülöp infánst római királlyá választatja és ezzel megerősítve szándékát, hogy öccse helyett fia kövesse majd a

császárságban, nemcsak a német birodalmi rendek, de Ferdinánd és Miksa ellenállásába is ütközött. Akik a politikai ellenérvek mellett a jogi akadályokra is ügyesen hivatkoztak mondván, hogy az Aranybulla (1356) nem teszi lehetővé, hogy két római király is legyen a császárságban,¹⁰¹ igaz Ferdinánd lemondhatott volna, bár arra nyilvánvalóan nem lett volna hajlandó. Ferdinándot még Károly választotta római királlyá 1531-ben, – elmondása szerint kifejezetten – azért, hogy a birodalomból lévő távolléte idején, illetve halála esetén ő kormányozza a császárságot.¹⁰² Hosszas vita után Augsburgban – Habsburg Mária özvegy magyar királyné, akkoriban németalföldi kormányzó (1531–1555) közvetítésére – az a politikai megállapodás (1551) született, hogy Károlyt Ferdinánd fogja követni a császári méltóságban,

⁹⁶ AGS, PTR, LEG, 26, DOC. 98.

⁹⁷ „como reyes y señores naturales no reconocientes superior en lo temporal, elegimos, señalamos, constituymos y nombramos a los dichos príncipes Maximiliano y doña María para que ambos a dos juntamente sean nuestros lugartenientes generales y gobernadores de los dichos nuestros reynos”.

⁹⁸ AGS, PTR, LEG, 26, DOC. 98. „y asimismo proveher y presentar a qualesquier dignidades y beneficios de que a Nos pertenesce la presentación y para poder llamar y celebrar cortes en los dichos nuestros reynos y señorios quando y como vieren que es necesario para defensión de nuestros reynos y bien y utilidad de ellos puedan apercebir de guerra, llamar y convocar a las ciudades y villas y otros pueblos y a los prelados”

⁹⁹ Rafaela RODRÍGUEZ RASO: *Maximiliano de Austria, Gobernador de Carlos V en España: Cartas al Emperador*. Madrid, 1963.

¹⁰⁰ Beatriz ALONSO ACERO: *Cristiandad versus Islam en el gobierno de Maximiliano y María (1548–1551)*. In: Francisco SÁNCHEZ-MONTES GONZÁLEZ y Juan Luis CASTELLANO (ed.): *Carlos V europeísmo y universalidad*. 2001. 3:15–30.

¹⁰¹ Fridrich EDELMAYER: *Carlos V y Fernando I. La quiebra de la monarquía universal*. Madrid (3-6 de julio de 2000) *Congreso Internacional „Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530–1558)”*. Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001. 151–161. 155. „Fernando señalaba además, dos Reyes de Romanos contradecían la Bula de Oro, con la que el emperador Carlos IV había regularizado, en 1356, la elección del Rey de Romanos”.

¹⁰² FERNÁNDEZ ÁLVAREZ op. cit. (2000) 572. „he hecho todo lo que he podido para que fuese elegido en la dignidad de rey de Romanos, y establecido en él y enderezado para que en mi ausencia y caso de fallecimiento pueda gobernar esta Germania”.

viszont mindent megtesz majd Fülöp infáns római királlyá választása érdekében.¹⁰³ Azzal a megkötéssel, hogy amikor Fülöp lesz a császár, akkor pedig ő tesz meg majd mindent Miksa főherceg római királlyá választásáért.¹⁰⁴ Ez a terv a „váltógazdaságról” részben a birodalmi rendek, valamint Ferdinánd és Miksa ellenállása, részben pedig Fülöp infáns később megmutatkozó érdektelensége következtében később zárójelbe is került. A császár már politikai végrendeletében felvetette, hogy az első házasságából még korábban megözvegyült (1545) Fülöp számára – ha a már kiszemelt újabb frigye nem jönne létre, akkor – a legjobb „parti” az volna, ha Ferdinánd valamelyik leányát, vagy Mária portugál hercegnőt venné feleségül.¹⁰⁵ A kérdést folyamatosan napirenden tartották és a három évvel későbbi augsburgi egyezségben már konkrétan ki is kötötték, hogy Fülöp infáns elveszi feleségül Ferdinánd király valamelyik lányát,¹⁰⁶ és bár arra végül nem került sor, két évtizeddel később (1570) Ferdinánd unokáját, Anna főhercegnőt valóban feleségül vette.¹⁰⁷ A család „két ágának” egységét a császári korona sorsáról szóló disputa ugyan megpróbáltatás elé állította, kikezdeni azonban nem tudta. Zárójelben kell megjegyezni, hogy a 17. század elején III. Fülöp király belengette igényét a

Miksa főherceg spanyolországi kormányzóként használt címere (1548–1551)

császári koronára, és komolyan felmerült, hogy valamelyik fia vehetné át, a *senior*-ág e törekvéseivel Jan Paul Niederkorn foglalkozott részletesen.¹⁰⁸

A dinasztia egységének koncepcióját, és a dinasztia egységben való gondolkodásának koncepcióját erősíti egyebek mellett az a tény is, hogy a Mária özvegy magyar királyné és Ferdinánd magyar király között,

Miscelánea de artículos publicados en la Revista Hidalguía. Madrid, urara sinceramente y con buena fe, tanto por sí, como por los suyos electores y cada uno dellos aseguren en forma debida de elegir al dicho Rey de Romanos despues que el dicho Señor Rey de Romanos sera despues coronado Emperador, y se contenta que desde luego S.M. procurar este negocio con los dichos electores por los medios justos y

Proveyendo pero que todo a un tiempo se proponga que cuando el Emperador los dichos electores ha de asegurar que en el mismo Maximiliano Rey de Bohemia hijo primogenito del dicho Rey de drezada por los electores di parte de sus dos Magestades Imperial y negocio se encamine, y que se persistiera, efectualmente tanto de

parte del dicho Señor Príncipe, como de la del dicho Señor Rey de Bohemia a procurar esta aseguranza de ser elegidos por los electores en la forma y manera que arriba a sido declarado”.

¹⁰⁵ FERNÁNDEZ ÁLVAREZ op. cit. (2000) 590. „si uno de los dichos casamientos no se puede hacer, no veo por agora otro partido sino de la una de las hijas del rey de Romanos, mi hermano, o de la Infanta hija de mi hermana, la reina viuda de Francia”.

¹⁰⁶ CADENAS Y VICENT op. cit. (2001) 320. „se acuerdan y tratan por la presente de voluntad y consentimiento de la Magestad Imperial que perviniendo el dicho Señor Príncipe a la dignidad de Rey de Romanos tratara matrimonio y tomara por su muger una de las hijas del dicho Señor Rey”.

¹⁰⁷ Bianca María LINDORFER: Ana de Austria. La novia de un hijo y esposa de un padre. *Actas de la VIII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna* 8. (2004) 411–426.

¹⁰⁸ Jan Paul NIEDERKORN: Die Politik Spaniens in der Frage der Nachfolge der Kaiser Rudolf II. und Matthias. In: José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZALEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio.* Madrid, Ediciones Polifemo, Vol. 2. (2011) 1263–1278. 1269. „Das Memorandum, das Castiglione angeblich aus eigenem Antrieb verfasst hatte, hinter dem der König aber niemand anderen als Rudolf vermutete, ventilierte die Möglichkeit, Philipps zweiten Sohn, den Infanten Carlos, zum römischen König wählen zu lassen. Der König sollte ihn dafür mit einem dieser Würde angemessenen Territorium ausstatten, etwa, nach dem Ableben der derzeitigen Inhaber, mit den spanischen Niederlanden. Matthias sollte bis zu Carlos’ 25. Geburtstag als sein Vormund agieren”.

részben a magyar rendek nyomására generált, a magyarországi felvidéki bányavárosok fölötti birtoklási vita¹⁰⁹ – azaz egy tisztán hazai/magyar ügy – tekintetében Károly császár közvetítése és békebíráskodása „*tanquam Arbitro et Judice compromissario earundem*” mellett jött létre egyezség (1548).¹¹⁰ Ami pontosan beleillik abba a dinasztikus szemléletbe, amely szerint a Habsburg-jogar alatt álló területeket a dinasztia tagjai hitbizományként (*mayorazgo*) fogták fel, amint azt a dokumentumokban olvasható sajátos szófordulatok „*como reyes y señores naturales*” vagy a „*reinos y países patrimoniales*” is alátámasztják. CSEKEY István is így ír erről: „*Ferdinánd előtt az egységes hitbizományi gondolat lebegett, amellyel birtokait és országait tekintet nélkül azok eddigi alkotmányára, majorátussá akarta alakítani*”.¹¹¹ Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ezt végül egy 1617-ben kötött családi egyezség (Oñate-szerződés) után II. Ferdinánd tette meg végrendeletében (1621), ami alapja lett az 1703-ban kötött családi öröklési szerződésnek. Ezt az öröklési rendként *Pragmatica Sanctio* (1713) kihirdetett okmányt cikkelyezte be (1723) részben a pozsonyi országgyűlés is, amely az „*Indivisibiliter ac Inseparabiliter*” elven keresztül behozta a hitbizományi szemléletet. A Miksa és Mária közötti házassági szerződésben is olvashatjuk Fülöp infánsra utalva az örökös („*Príncipe don Philippe primogenito heredero de estos reynos*”) illetve Miksára utalva az utód/örökös („*Príncipe Maximiliano sucesor en los reynos de Vngría y de Bohemia*”) kifejezéseket. A spanyol Habsburg uralkodók használták titulátúrájukban a Magyarország királya címet „*Carolus Quintus, Diuina fauente dementia Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Rex Germaniae, Hispaniarum, Ytriusque Siciliae, Hierusalem, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae*”, és ez ugyancsak azt a dinasztikus felfogást támasztja alá, amely szerint a 16–17. századi Habsburg-magyar viszonyt valamint a Magyar Királyságot magát is az egész Habsburg-ház kapcsolatrendszerében érdemes elhelyezni és értelmezni ahhoz, hogy arról reális képet kapjunk.

IV. Összegzés

Miksa főherceg és Mária infánsnő frigye (1548) az első állomása volt annak a 17. század második feléig (1666) kitartó házasságsorozatnak, amely Bécs és Madrid között szorosra fűzte a politikai együttműködést. A 16. század derekán lezajlott „osztzkodás” ellenére mégis azt mondhatjuk, hogy a politikai- és a hadi egymásrautaltság, a török és francia kérdés, a katolikus-protestáns ellentétek, továbbá a spanyol trónbetöltés rendje és gyermekáldás alakulása a spanyol ágban az egész 16–17. században viszonylag nagy állandóságot mutató tényezők voltak. Az irodalomban általában vallott és bevett álláspontot – miszerint két, egymástól teljesen független, önálló ágról lehet beszélni – némileg árnyalja a családi összeköttetések intenzivitása és a politikai – sokszor személyes jellegű – együttműködés, mint például a főhercegi pár spanyolországi kormányzósága. A politikai és a jogi vetületek sokszor (látszólag) átfedést mutatnak, az államközi-politikai kapcsolatokat azonban nem érdemes összekeverni a dinasztia magánjogi egységével, hiszen amíg a politika terén valóban voltak töréspontok, a család jogi egysége töretlen maradt. Amint az kimutatható, a család ilyenén kötődése a Spanyol

¹⁰⁹ *CJH*. 1536. évi XLIV. tc., 1542. évi XI. tc., 1545. évi királyi megerősítés, 1546. évi XXIX. tc.

¹¹⁰ A szövegét közli: FRAKNÓI Vilmos: *Monumenta Hungariae Historica I. Diplomataria*. 2.: *Okmánytár, a Brüsseli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból*. 2. kötet, 1538–1553. Pest, 1858. 153–164.

¹¹¹ CSEKEY i. m. (1917) 92.

Monarchiához a magyar alkotmányfejlődésre (többek között a trónbetöltés rendjére) is hatással volt. Ezek tükrében a „spanyol” és az „osztrák” jelzőket nyugodtan idéző vagy zárójelbe lehetne tenni. Egy Habsburg-ház, két monarchia...

¿Dos ramas, una familia?

El vínculo profundo entre las dos ramas de la Casa de Austria en el medio del siglo XVI y su importancia desde el aspecto de Hungría

Zoltán Attila LIKTOR

Tanto en la historiografía nacional como internacional generalmente se habla sobre la división profunda de la Casa de Austria, de una rama austríaca y una española a lo largo de los siglos XVI y XVII. Una parte de los historiadores dice que esa división ocurrió en 1521 cuando Carlos V le cedió a su hermano Fernando I los territorios de los ducados de Austria, mientras otros dicen que esa división era un largo proceso, y pasó entre 1547 y 1556. En ese sentido generalmente se mezcla dos cosas diferentes. Es cierto que la Monarquía Hispánica y el Imperio de los Habsburgo en Europa Central (Austria, Hungría, Bohemia) desde los principios eran dos entidades independientes, soberanos desde el aspecto del derecho internacional, pero desde el aspecto jurídico privado – según las fuentes más relevantes – podemos decir que la dinastía de los Habsburgo como familia, en los asuntos domésticos, en las relaciones personales, era mucho más unida que dividida. Cuáles son esos testigos? En primer lugar el testamento político (también se llama las *Instrucciones*) del propio emperador Carlos V escrito por sí mismo durante su estancia en Augsburgo (Alemania) en 1548, en el cual le recomendó a su primogénito el infante Felipe que „la principal y más cierta amistad y confianza que debéis tener, es con el rey de Romanos, mi hermano, y mis sobrinos, sus hijos”. Segundo es el tratado matrimonial entre su primogénita, la infanta María y su sobrino, el archiduque Maximiliano (1548). Ese casamiento fue la primera alianza matrimonial entre las dos ramas de la Casa de Austria. La carta del nombramiento de la pareja archiducal para la lugartenencia de España durante la ausencia del emperador (1548–1551) y su hijo, el infante Felipe muestra perfectamente el vínculo estrecho de toda la familia. Hay que notar que esa gobernación afectó mucho a los brazos y ordenes húngaros también, especialmente por la promesa incumplida del rey Fernando I, que había dado durante la Dieta de Pozsony (1547). Les prometió que iba a mandar a su hijo Maximiliano a Hungría, así que durante la próxima Dieta de Pozsony (1550) los húngaros protestaban ante el rey y reclamaban el pronto regreso del archiduque a Hungría. El propio acuerdo familiar de Augsburgo (1551) sobre el destino de la corona imperial, y el último testamento del emperador Carlos V (1554) son las pruebas más adecuadas de esa unidad familiar. En conclusión desde el aspecto político-jurídico diría yo que a pesar de que la mayoría de la historiografía internacional no comparta esa idea, la familia de los Habsburgo era mucho más unida que dividida a lo largo del siglo XVI.

MELLÉKLET:

A TANULMÁNYBAN SZEREPLŐ FESTMÉNYEK:

- El emperador Carlos V con un perro (1533) Tiziano <https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/el-emperador-carlos-v-con-un-perro/c6945b08-ded2-4824-9ac1-9a1d042549ce?searchid=a04f33cc-85b7-4c56-5613-f219f39c7c4c>
- La emperatriz María de Austria esposa de Maximiliano II (1551) Antonio Moro <https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/la-emperatriz-maria-de-austria-esposa-de/1b147cdb-b83c-4739-9542-a8e9bc2b0019?searchid=02821e2a-de7e-4b0d-ff3c-f492073a0f6b>
- Carlos V en la Batalla de Mühlberg (1548) Tiziano <https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/carlos-v-en-la-batalla-de-muhlberg/e7c91aaa-b849-478c-a857-0bb58a6b6729?searchid=84f82f9a-59d6-8f1e-ddfa-032b868f7ef8>

- Felipe II (1551) Tiziano <https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/felipe-ii/d12e683b-7a51-41db-b7a8-725244206e21?searchid=b70fe664-b21a-ef4e-435a-0745b7973c51>
- Kaiser Ferdinand I. Bildnis in ganzer Figur (<https://www.khm.at/objektdb/detail/2302>)
- El emperador Maximiliano II (1550) Antonio Moro <https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/el-emperador-maximiliano-ii/ecfce375-ade3-4386-8d0d-8b16ff1f4e83?searchid=5a8460bc-e0a4-841c-2c26-799eef5e573e>